

Ahmet Yesevi'nin Hikmetler'inde Ahir Zaman'ın Sahte Şeyhleri

Musa KAVAL*

Öz

Ahmet Yesevi, şeyh olan babası vasıtasıyla küçük yaştan itibaren tasavvuf terbiyesiyle yetişmiştir. İslami ilimleri de ikmâl eden Ahmet Yesevi uzun yıllar sonra Yesi'ye dönmüştür. Kendisinde tecrübe ettiği dönüşümü mânevi işaret sonucu kendi topraklarına taşımak istemiştir. İlim ve hâl'in muhabbet seviyesine yükselmesi sonucu gönlünde tezâhür eden hikmetleri Orta Asya bozkırların mânen gelişmesine vesile olmuştur. Oradaki nefesten yayılan hikmetler Balkanlara kadar sürgün vermiş, kökleri bugüne değin ayakta kalmıştır. Bu mânevi yolun tahrip edilmemesi ve istismarcıların elinde değersizleşmemesi için de onları niyetleriyle birlikte saf gönül ve zihinlere ihbar etmiştir. Hikmetlerin ısrarla uyulması gereken bir mürşid-i kâmil vurgusuyla birlikte sahte şeyhlere karşı uyarılarda bulunur. İslam ve tasavvufun temel esaslarını bilmeyen, derdi dünya tamahı olan sahte mürşidlerin özelliklerini anlatır. Onun hikmetleri, İslam'ı, ağırlıklı şekilde tasavvufu yorum ile içselleştiren Türk toplulukları için uzun yıllardır önemli bir mihenk olmuştur. Günümüzde de önemli telkinler olarak değerlendirmeye alınması gereken hikmetleri bu çalışmanın konusu edinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Yesevi, tasavvuf, şeyh, şeriât, sahte.

Fake Shaykhs of the Following Time in Ahmet Yasavi's Hiq mats

Abstract

Ahmet Yasavi was brought up in a sufistic atmosphere through his sheiks father in his early ages. Ahmet Yasavi, who also fulfilled the Islamic sciences, returned to Yesi after many years. He wanted to carry the transformation he experienced in spiritually in his landmark. The wisdom revealed in his heart as a result of the rise of science and state to the level of love has led to the mania of the Central Asian steppes. The wisdoms spreading from the breath exiled to the Balkans and their roots have survived to this day. In order not to destroy this fertile road and to not be worthless in the hands of the abusers, he gave them to the pure hearts and minds with their intentions. Along with the mentality of a master, which the wisdoms must be persistently followed, he warns against the false sheikhs. He describes the basic principles of Islam and Sufism and tells the characteristics of the false murshians who are full of the world. His wisdom had been an important milestone for Turkish communities which internalized Islam with a predominantly sufism interpretation. The wisdoms that should be considered as important suggestions in the present day are the subject of this study.

Keywords: Ahmet Yasavi, sufism, sheikh, Islamic law, fake.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi.

Giriş

Hoca Ahmet Yesevi, tarikat geleneğinde başat faktörlerden biri olan mürşid-i kâmil'in önemini sıklıkla dile getirir. Her vesile ile kendi yaşamı ve mânevi terakkisinde önemli tesirleri olduğunu tecrübe ettiği mürşid-i kâmillerin zâruri olduğunu ifade eder. Yedi yaşında tanıştığı Arslan Baba'nın kerem ve şefkâti ile girdiği mânevi yolculuğun aslında Hz. Peygamber'in emaneti olduğunu söyleyen Ahmet Yesevi, zikir ile nefsin lâ-mekân âlemiyle tanıştığını söyler.² Nefsin insanı isyan ettirici vasıfları olduğunu hatırlatan Hoca Ahmet Yesevi tevbe ile sınırları aşmamayı, kötü nefsi tanıtıp, onu zapt etmeyi öğrettiği için kendisini, pir-i kâmile doğru yönelten Allah'a hamd eder.³ Mürşid'in, sâlikin terakkisindeki ihya edici özelliğinin, onun bireysel ve içkin bir yön ihtiva ettiğini hatırlatan Ahmet Yesevi, onun vereceği tavsiyelere harfiyen uyulduğu takdirde sadece dünyada değil ahirette de kendisinden istifade edileceğini söyler.⁴ Kendi sülûk sürecinde mürşid-i kâmilin tavsiyelerinin, nefis ve şeytanı tanıyıp onlara karşı mücadelede başarılar elde ettiğini, ruhsal olarak yükseldiğini örnek gösterir.⁵ Sâlik'in nefis ve şeytana karşı yürüttüğü mücadelesinde mürşid-i kâmile teslim olmanın binlerce menfi his ve halleri bertaraf edeceğini ifade eder.⁶ Eteğinden tutulan pir-i kâmilin dönüştürücü özelliği, nazarında dahi müşâhede edilir ki, nefis ve şeytan onun bakışının nurundan kaçar.

Pir-i Kâmil'in nazar eylese verir deva,
Hay u heves, ben-benlik olur tamam,
Ondan sonra lanetli şeytan senden uzak,
Dar kabirde iman ile yattı olmalı.⁷

Ahmet Yesevi'nin bu dizeleri Bâyezid-i Bistâmi'nin; "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." sözünü çağrıştırır. Sûfiler, kişinin önünde hâlis bir rehber olmadan mesafe almalarının mümkün olmadığını söylerler.⁸ Kuşeyri gibi Hucvirî'de mürşid-i kâmil'i, ümmetleri içerisinde işlevlerinden hareketle peygamberlere benzeterak onların insanların maruz kaldığı maddi ve mânevi hastalıkları tedavi eden gönül doktorları olarak tarif etmiştir.⁹ Ahmet Yesevi'nin ifade ettiği gibi sadece onların eteğinden tutmak sâlikin gönlünden binlerce menfi duygunun bertaraf edilmesine vesile olma düşüncesi yeni değildir. Bu nedenle tecrübe sahibi, irade ve ihtiyarını, ilâhi ilim ve kudrete teslim etmiş olmanın hikmet ve himmetlerine mazhar olmuş bir mürşid-i kâmil olmadan zâhiri ve bâtni terakki makul ve makbul görülmemiştir.¹⁰

² Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı, Merkez Repro Basım, Ankara 2016, s. 47.

³ *Divan-ı Hikmet*, s. 152.

⁴ *Divan-ı Hikmet*, s. 337.

⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 46.

⁶ *Divan-ı Himmet*, s. 354.

⁷ *Divan-ı Hikmet*, s. 152.

⁸ Kuşeyri, Abdülkerim b. Havâzin, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risalesi*, (haz., Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 592.

⁹ Hucvirî, Ali b. Osman Cullâbî (ö.470/1077), *Keşfu'l-Mahcûb /Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, s. 136.

¹⁰ Sühreverdî, Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-Maârif*, ter.: Hasan Kâmil Yılmaz- İrfan Gündüz, İstanbul 1990, s. 127.

Tarikatın bütünüyle edep yolu olduğunu söyleyen Ahmet Yesevi¹¹ tâliplerin bu edebini evvela bir mürşid-i kâminden el almak ile başlayacağını belirtir. Sûfi Ebu Hafs Haddad'ın (ö. 260/874) çok daha öncede dile getirdiği "tasavvuf, tümüyle edepten ibarettir."¹² tarifini hatırlatan Ahmet Yesevi, mürşid-i kâmilin dizini dibinde edebi öğrenmeden şeriâtın esasını hal ve davranışıyla idrak edemeyenlerin imanlarını şeytanın tahrip edeceğini söyler.¹³ Serrac'ın eseri *el-Luma'* da zikrettiği âdap ve erkâna¹⁴ temas eden Ahmet Yesevi sâlikin, mürşid-i kâmil öncülüğünde şuuruna ahlak ile varabileceği şeraitten sonraki asıl gaye olan hâkikate ermesini bekler. Aksi halde yaratılış gayesi olan ilâhi hâkikati idrak edememiş, en güzel şekilde yaratılmış ve hâlîfe kılınmış olma övücünden uzak kalan insan, insan olma vasfına erişememiştir.¹⁵ Toplumsal ve dini gerçekleri tasavvufi hayat içerisinde oldukça derin bir vukûfiyetle müşâhede eden Ahmet Yesevi tarikat ve din algısını edep ve hayâ çerçevesinde şöyle dile getirir;

Evliyaların dediği vade gelmiş oldu,
Kıyametin günü yakın oldu dostlar,
Akıllı kullar olduğunu bilmiş oldu,
Halk ve ilden sevgi ve şefkat gitti dostlar.

Ulu küçük yaranlardan edep gitti,
Kız ve zayıf gençlerden hayâ gitti,
"Hayâ imandandır" diye Resul dedi,
Hayâsız kavim acayıpler oldu dostlar.

Müslüman müslümanı eyledi katil,
Haksızı tutup haklı işleri kıldı batıl,
Mürit Pirine kılmadı yüz ve hatır,
Nasıl kotu zamanlar oldu dostlar.¹⁶

Toplumdaki hayâ ve edebini, iman ile yaşam kalitesine dair özlü ifadelerinden sonra meseleyi mürid-mürşid ilişki bağlamında da ele alır. Zira dini hayatın önemli bir parçası olan tarikat âdâbı içerisinde de doğru olan ilişki biçiminin edepten uzaklaştığını ifade etmesi toplumsal katmanların birbiri ile olan doğal etkileşimini teyit etmesi açısından doğrudur. Şiirin devamında dünya sevgisine sahip dervişlerin duasının kabul edilmediği, hakkı konuşan dervişlere de düşmanlık edildiğini söyler.¹⁷

¹¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 114.

¹² Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, s. 103.

¹³ *Divan-ı Hikmet*, s. 228.

¹⁴ Bkz. Serrac, Ebû Nasr et-Tûsî (ö.378/988), *el-Luma'*, Thk. Abdulhalim Mahmud- Taha Abdalbâkî Surûr, Kahire 1960, s. 273-274.

¹⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 114.

¹⁶ *Divan-ı Hikmet*, s. 194.

¹⁷ *Divan-ı Hikmet*, s. 195.

Tarikat adabının aslına uygun icra edilmesi için mürşidin dünyevi ve uhrevi konularda bilgi sahibi olmasının, tâlibin de itikâdının sağlam ve rehberine hizmetle izale ettiği dünya sevgisinin yanı sıra şeytanın iğvasından kurtularak, kurbiyet ve muhâbbetullahâ vusûl edeceğini özetlerken Ahmet Yesevi şu dizeleri kullanır;

Târikate siyasetli mürşid gerek;
O mürşide itikâtlî mürid gerek;
Hizmet kılıp Pir rızasını bulmak gerek;
Böyle âşık Hakk'tan pay alır imiş.

Pir rızası Hakk rızası olur dostlar;
Hakk Taala rahmetinden alır dostlar;
Riyazette sır sözünden bilir dostlar;
Öyle kullar Hakk'a yakın olur imiş.

İşbu yola ey kardeş Pirsiz girme;
Hakk yâdından bir an gafil olup yürüme;
Mâsivaya -akıllı isen-, gönül verme;
Lanetli şeytan kendi yoluna salar imiş.

Ey dostlar, hiç bilmedim ben yolumu;
Saadete bağlamadım ben belimi;
Mâsivadan hiç çekmedim ben dilimi;
Câhilliğim beni rezil eyler imiş.¹⁸

Ahmet Yesevi müşahede ettiği dönem içerisindeki dini hayata dair ciddi sorgulamalar içerisinde. Günümüzde dile getirilen eleştirilerin hemen aynalarının o dönemde de dile getirilmiş olması önemlidir. Dinin zamanla insan doğasından kaynaklanan müşküllerle benzer sorulara yaklaşıp tarihi bir gerçektir. Bu ortak şikayete dair Ahmet Yesevi eserinde belirli aralıklarla dizeler düzmüştür, ancak aynı şiirde birbiri ardına özlü bir şekilde sıralanmış olduğu düşünceleri nakletmekle iktifa etmek adına aşağıdaki dizeleri sunarız;

Müslümanız diyeler, haram-şüpheli yiyeler,
Yemem diye hem inkâr eder, ahir zaman belgisi.
Birbirine bakmazlar, mihr-şefkat kılmazlar,
Ahiretin vererek dünya malın algısı.

Hakk'ı görüp uymazlar, haksız işi yaparlar,
Hakk'ı söylese vururlar, dinsizlerin belgisi.
Mü'minim diye söylerler, oruç-namaz kılarlar,

¹⁸ *Divan-ı Hikmet*, s. 228.

Fesâd işler yaparlar, münafıklar belgisi.

Alimler haram yerler, âlimlerden din gider,
Zâlimler güçlü olur, mü'minleri vurgusu.
Hâkimler zalim olur, mü'minler malın alır
Olup malları kalır, orada Allah'ım sorgusu.¹⁹

Genel tabloyu eleştirel şekilde çizdikten sonra Ahmet Yesevi portreye ait önemli bir figür olan tarikat olgusuna mihmandarlık eden şeyhler ile ilgili olarak çarpıcı bir benzetme kullanır;

Şeriâtı bilmezler, târikatı okumazlar,
Hâkikate yetmezler, şeyhlik dava kılıcı.
Milleti mürid alırlar, ah ve figan kılırlar,
Hayran olup kalırlar, lanetli Deccal bilgisi.²⁰

Daha önce elinden tutulması zâruri telakki edilen peygamber elçisi ve doğru yolbaşçısı olan mürşid- i kâmilin²¹ yerini lanetli Deccal gibi iş gören şeriatten bilgisinden, tarikat edebinden, hâkikat sırrından bigâne dünyalık düşkünü sahte şeyhlerin aldığı görürüz.

Sahte Sûfiler

Tasavvuf öğretisinin nakledilmesinde başat role sahip ehil mürşid vurgusu kadar olmasa da Hoca Ahmet Yesevi kendinden önceki birçok sûfi gibi naehil şeyhlere de değinmiştir. Zira her alanda olduğu gibi tasavvuf ilmini de istismar etmek isteyenler ortaya çıkmış ve ilk dönem eser kaleme alan sûfiler bu mesele öz eleştiri yapmak suretiyle öz denetimin nasıl yürütülebileceğini açıklamışlardır. Örneğin Serrac, (ö. 378) *el-Luma*;²² Kelâbâzî, *Ta'arruf*;²³ Kuşeyri, *er-Risâle*²⁴ adlı eserlerinde tasavvufu doğru anlayıp idrak etmeyip bir takım nefsânî ve dünyevi arzuların tesiri altında tasavvuf ilminin hâkikatine uygun olmayan söz ve davranışları ele almışlardır.

Küçük yaştan itibaren tasavvufi terbiyesini medrese tedrisi ile kavileştiren Ahmet Yesevi çevresinde müşahede ettiği sahte şeyh ve tâlipleri izhar etmekten çekinmemiştir. Kendisinin el aldığı ve bütün yaşamı boyunca hürmet ve şükranlığını her vesile ile dile getirdiği Arslan Baba'dan herkesin aynı oranda istifade edemediğini söyler. Mânevi terbiyenin ilk başında gönülden atılması gereken mal hırsının, niyetin halis olmamasından ötürü günahlara, haramlara meylin artmasıyla fâsıklığa, fıskın ilimden uzak, riya perdesi ardında kesifleşerek zındıklığa kadar götürdüğü süreci hatırlatan Ahmet Yesevi, tasavvuf geleneğinin nasıl istismar edildiği şu dizeleri serd eder;

¹⁹ *Divan-ı Hikmet*, s. 445.

²⁰ *Divan-ı Hikmet*, s. 445.

²¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 96.

²² Bkz. Serrâc, *el-Luma*.

²³ Bkz. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf [Ta'arruf]*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1979.

²⁴ Bkz. Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*.

Arslan Baba'm dediler; tâliplerde yok ihlâs;
Pirin hazır olduğunda ne gerek Hızır İlyas?
Pir'e adım attığında anmayın Gavsu'l-gıyas;
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

"Tâlibim" deyip söylerler, vallah, billah insafsız
Namahreme bakarlar, gözlerinde yok insaf;
Kişi malını yerler, çünkü gönülleri değil saf,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

"Pir hizmetini kıldık" deyip "tâlibim" deyip yürürler;
Yiyip Haram, mekruhu, torbalarına vururlar,
Gözlerinde yaş yok, halka içine girerler,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Zâkirim deyip ağlar, çıkmaz gözünden yaşı;
Gönüllerinde gam yok, her an ağrıya başı;
Oyun-hile kırlarlar, malum Huda'ya işi;
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Tâlibim deyip söylerler, gönlünde yok zerre nur;
Gerçek talibi sorarsanız, içi dışı gevher-inci,
Hakk'a açık sırları, yedikleri safa-nur,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Görünüğü sufiye benzer, kıyametten korkmazlar;
Günah ve haram hâsılı, günahlardan ürkmezler,
Riya tespîhi elinde, ağlayıp yaşını dökmezler;
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.

Riya tespîhi elinde, zünnâr iyi bilseniz...²⁵

Kendi şeyhinin etrafında bulunup tâlip olma iradesinin hilâfına niyet ve işlere sahip kişilerin ahvalini tenkit eden Ahmet Yesevi, onların örneğinde tasavvuf yolunun zühd, ihlas, verâ, sıdk, teslimiyet, gözyaşı ve muhâbbetullah gibi temeller üzerine bina edilmesi gerekliliğini hatırlatır. Tasavvuf'un ana çerçevesini ve mürşid-i kâmil'in ifa etmesi beklenen işlevini özetlerken Ahmet Yesevi, niyeti ve dolayısıyla da hâli uygun olmayan sâliklerin mevcudiyetini izhar etmiştir. Kendisi de bir tarikat piri olan Ahmet Yesevi, tâliplere eksiklikleri göstermek, nefis terbiyesi murâd edenlere nasıl bir süreç tatbik etmeleri gerektiğini nakletmiştir. İnsanın kendi kusuru göremeyeceği için dışarıdan tecrübe sahibi ehil mürşidin nezaretinde eksiklikler ortaya konup, yapılması beklenenlerin

²⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 86-88.

istidat nispetinde tatbik edilip hâle dönüşmesi gerekmektedir.²⁶ Ancak Ahmet Yesevi'nin ifade ettiği gibi tâlip kendinde mânevi bir üstünlük hissine kapılıp kibri sonucu günah ve riyâlara dalabilir. Hâlbuki tasavvuf yolunun tâlibi olan kişi kibir ve riyâ endişesi ile her gördüğünü Hızır bilir.²⁷ Ahmet Yesevi, tasavvuf terbiyesinde tâlibin kendilik algısı ile içerisinden geçmekte olduğu mânevi tekâmül sürecinde, mürşid-i kâmil'e layığı ile bağlanıldığında her an Hızır ve İlyas'ın huzurunda buldukları bilincine ereceklerini ifade eder. İmam-ı Rabbanî de mürşid-i kâmil ifa ettiği mânevi geçiş sürecine dair dönüştürücü özelliğini izah ederek onun gaybi feyzlerin alınmasında aracılık ettikten sonra vakti zamanı geldiğinde aradan çekilmeye başladığını söyler.²⁸

İslamlaşma sürecindeki Türk toplumunda tasavvufun önemli bir etkisi olması nedeniyle Ahmet Yesevi'nin dikkat çekip, eleştirdiği tasavvufun istismarı günümüzde de önemini muhafaza etmektedir. Türk geleneksel inanç ve töresine uygun bir yorum ve yaşam tarzını ihtiva eden tasavvuf öğretisinin bu tarz yanlış anlayışlarla ifsâd edilmemesi için şeriâttan hâkikâte doğru evrilen süreçte doğru seyrin nasıl gerçekleştirileceğinin anlatılması Ahmet Yesevi'nin gerçekleşmekte olan öngörüsü şeklinde telakki edilebilir. Şüphesiz kendi döneminde müşâhede ettiği menfi sapkın ve menfaatçi eğilimlerden kaynaklanan eylem ve durumları ifade ederek ihbar ettiği uyarılar günümüz maneviyatçıları için önemi daha da artan hikmetlere dönüşmüştür.

Henüz tasavvuf yolunun başında irâde beyanı ile tâlipliğini icra etme sürecinde karşılaşılan târikat adabına uymayan ahvâlin menfi bir sonucu olarak ilerleyen dönemlerde hâlis olmayan şeyhlerin aynı maddi motivasyonlar güdümünde tasavvuf geleneğini istismar edeceklerinin ihbar edilmesi beklendik bir durumdur. Ahmet Yesevi mürşid-i kâmilin, tâlip için dünya ve âhiret mihmandarı olmaklığının²⁹ fırsatçılar için önemli bir istismar sebebi haline geldiğine dair sık sık hatırlatmada bulunması, onun Türk-İslam davasının mânevi yolbaşçısı olduğunu teyid etmektedir. Zira tasavvufi geleneğin ehil olmayan ellerde, asli muhtevasından uzaklaştırılmış şekilde icra edilmesi halinde ihya ve inkişaf ettirici olmanın aksine yıkıcı ve bölücü bir harekete dönüştüğü görülür. Bu manada Türk-İslam ülküsünün, mâkes bulduğu ihtişamlı medeniyete dönüşmesinde kolbaşı olmuş Ahmet Yesevi'nin henüz yolun başında dikkat çekip, fısk ve fitne kaynağına dönüşmemesi için ihbar ettiği sahtekârlara karşı takılacak tavrın, tasavvufun özünü korumanın ötesinde İslam, millet ve devlet için büyük bir öneme haiz olduğunu görürüz. Adeta bugünleri müşâhede edercesine bizleri uarması Ahmet Yesevi'nin mânevi makamının ve rehberlik işlevinin günümüz maneviyatçıları için ihya ettirici bilinç ile yeniden gündeme alınması icbar etmektedir.

Ahir Zamanın Sahte Şeyhleri ve Özellikleri

Ahmet Yesevi küçük yaştan itibaren tasavvufi terbiye içerisinde yetişmiş olmakla birlikte medrese tahsili görmüş, farklı bölgelerde değişik hocalardan dersler okumanı vermiş olduğu tecrübeler sayesinde doğal gözlem gerçekçi bir yöntem ışığında tasavvufa hem içerisinde bulunduğu

²⁶ Muhammed Hamîdullah, *İslama Giriş*, çev: Kemal Kuşçu, Ankara 1965, 119-120.

²⁷ Bağdâdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Hadîkatü'n-nediyye fi âdâbi't-tarîkati'n- Nakşbendiyye ve'l-behçeti'l Hâlidîyye*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Mısır 1310, s. 83.

²⁸ İmâm-ı Rabbanî, Ahmed-i Fârûkî Serhendî, *Mektûbât*, ter. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul 2017.

²⁹ İlk dönem tasavvuf kaynaklarının hemen hepsinde güdülen şeyh-mürîd ilişkisinin nasıl olması gerektiği, doğru şekilde tesis edilen ilişki ve adabın mürîdleri maddi ve manevi olarak nasıl terakki ettirilmiş olduğunu görürüz. (Bkz. Serrâc, *el-Lüma*, s. 327-330.)

zaman ve toplumu yansıtan hem de gelecekte zuhûr edecek benzer tehlikeleri öngörme imkânı sağlamıştır.

Şeriât Câhili, Nefisperest Ahir Zaman Şeyhleri

Tasavvuf öğretisi ve onun kurumları tarikatlar İslam içerisinde zaman ve şartların insan üzerinde neden olduğu değişikliklere mukâbil işlevsel bir şekilde zuhur etmiştir. Bütün bilimlerin doğal çıkış motivasyonu olan benzer süreç iman ve ona uygun ameller eşliğinde diğer İslami ilimlerin hepsinde görüldüğü gibi tasavvufu doğurmuş, şekillendirmiştir. Sûfiler tarafından makbul bulunmuş şeriat, tarikat, mârifet, hâkikat tedrici kemâlatın temeli mesabesindeki şeriatsiz, tarikatın mümkün ve makbul olmayacağını Ahmet Yesevi’de başta açık şekilde beyan eder.³⁰ Şeriatın icrası anlamına yerine şeriate muhalif veya münkir tarikattan bahsetmenin bid’at olduğunu söyleyen Ahmet Yesevi, sûfilîği bilmeyen müridlerin yalancı, fıkıh câhili mübtedi, şekil ve gösteriş düşkününü olduklarını ifade eder;

Bu günâhkarlar arzu kılır şeriât diye,
Söyler halka bid’at işi ta-ârikat diye,
Fahr ederler ben olmuşum hâkikat diye,
Bu yalancılar yalan dava kılırlar ha.

Sadık olup, şeriâta âmel kılmaz,
Alimlerin söyleyen sözün doğrusunu bilmez,
Riyâzetli dervişleri göze iliştiirmez,
Cihan içre ben-ben deyip yürürler ha.

Mürşidlik dava kılır, şartını bilmez,
Helal-haram sünnet, bid’at farkını bilmez,
Ebu Hanife mezhebinde asla yürümez,
Mübtedinin mezhebinde yürürler ha.

Ellerine ucu tıgılı asa alıp,
Başlarına destarını koca kılıp,
Sahra gezip, ahalinin nezrini alıp,
Helal, haram fark etmeden yürürler ha.³¹

Tarikatın şekilsel sembollerini enâniyet ve gösteriş unsurları olarak kullanan böyle sahte şeyhlerin iman ve İslam nedir bilmediklerini ifade eden Ahmet Yesevi, hakikatte onların amel de etmediklerini, amel etmek için evvelinde gerekli olmanın bilgiden yoksun cahiller olduğunu söyler. Şeriat bilgisi, tarikat amel adabı olmayanın manadan bihaber olacağını hatırlattıktan sonra Ahmet Yesevi böylelerinin âhirette kara yüzlü kişiler olacaklarını söyler.³² Ahmet Yesevi’nin itikadı bozuk

³⁰ *Divan-ı Hikmet*, s. 288.

³¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 422.

³² *Divan-ı Hikmet*, s. 288.

bid'at ehli sahtekârların, şeriatı yok sayıp nefislerini belirleyici olarak tayin ettiklerinde huzur-u İlahî'de yüzlerinin kara olmalarına atıfta bulunmuş olması "O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararı. Yüzleri kararanlara; "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın!" denilir."³³ âyetini akla getirir. Bırakın tarikat ve hâkikât iddiasını böylelerinin iman ve İslam'dan bihaber olduklarını açıkça ifade eden Ahmet Yesevi'ni böyle sahte şeyhlere karşı şu uyarı yapar;

Ey dostlarım, bu öğüdüme kulak ver,
Akil isen, Mustafa'nın şeriatını tut,
İşte bu benzeri günahkâr şeyhten uzak kaç,
Yoksa seni şeytan benzeri aldatırlar ha.³⁴

Ahmet Yesevi, sahte şeyhlerin ilk ve temel özelliklerinin onların şeriat bilgisinden olmalarını gösterir. Aynı tespiti ilk dönem sûfileri gibi hemen bütün tasavvuf ehli onaylamaktadır. İlk dönem zâhid ve abidlerden çağdaşı konumundaki sûfilerinde dikkat çektiği bu gerçeği sonraki dönem mutasavvıflar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin Gümüşhânevi sahte şeyhlerin vasıflarını sıralarken en başta şeriat ve diğer İslami ilimlerde câhil olmalarından bahseder.³⁵ Yol gösterici rehber olabilmek için şeyhin örneklik gösterip yolun en başı olan şeriatı önce kendisi bilip, helâl-haramı tatbik ederek ahlâk ile taçlandırması beklenir.³⁶ O nedenle bırakın şeriat muhalif işler girişmeyi, onda derinleşmesi bid'atlere karşı hassas davranıp müridlerinin onlardan uzak durmalarını elzem bir görev addetmelidir.³⁷

Yüzü kara olan böyle şeyhleri bilgisiz ve görgüsüz olmaları tarikat zikirlerini kendilerine kalkan yapıp, mihrabın içinde topluma önderlik ederler. Ahmet Yesevi, nefse kaşı verilecek büyük cihadın önderi mesâbesindeki mürşid-i kâmillerin yerine alarak mihraba geçen böyle sahte şeyhlerin evvel-ahir dalalette olup mahşer günü rezil bir konuma düşeceklerini söyler.³⁸ Dalalette mihmandarlık eden kara yüzlü, kör gözlü sahte şeyhler sadece kendilerini değil saptırdığı kişilerinde günahını yüklenecektir;

Ey mü'minler, işte o şeyhin beyanını,
Ben söyleyim, güzel dinleyin ayanını,
Kıyamette yüklenir mürid günahını,
Sırat üzre titreyip-sallanıp durur imiş.

Böyle şeyhin aklına deyin ahmak,
Körlükle şeyhlik eylermiş mutlak.

³³ *Ali İmrân*, 3/106.

³⁴ *Divan-ı Hikmet*, s. 422.

³⁵ Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevi, *Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ*, el-Mizyedî (Thk.), Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 30.

³⁶ Necmeddin-i Daye, *Mirşadü'l-İbâd, nşr. Hüseyin Hüseyini en-Ni 'metullahi*, 1312, s. 132-139.

³⁷ Şa'rani, *el-Envarü'l-kudsiyye*, Beyrut 1966, c. II, s. 171.

³⁸ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

Batın içre ona değer daim tokmak,
Kıyamette hasret kılıp yürür imiş.³⁹

Dünyalık hevesiyle başkalarının günahlarının sorumluluğu acı bir azap ile ödeyecek bu câhil ve ahmakların hayvandan daha aşağılık olduklarını söyleyen Ahmet Yesevi onların halini şehvetin sembolik hayvanı eşek metaforuyla tarif eder;

Cahil şeyhler kulaksız, kuyruksuz eşek olur,
Himmatleri dünya malını yığar olur,
Cemaati yoldan azdırıp gider olur,
Öyle şeyhler hayvanattan beter imiş.⁴⁰

Şeriat ilmine kapalı kulakların, İslam ile kemâle eren ahlaktan yoksun olup, aşağıların aşağısına hatta hayvandan daha aşağısına düşme tehlikesini bildiren âyetini⁴¹ tevil eden Ahmet Yesevi, böylelerin şeriat ve tarikatın hilafına işlediği fıskları anlatır;

...Her mecliste halkalarını düzerler ha.

O mecliste "Hayy-Hu" kılır şöret için,
Şairleri şiir okurlar ziyet için,
Kız ve gençler yığılırlar sohbet için,
Avaz işitip, her taraftan gelirler ha.

Meclisine kadınları getirirler,
Halka kurup, karşısında otururlar,
Derdin var diye o kadına dokunurlar,
İşte bu benzeri batıl işleri yaparlar ha.⁴²

Kadınların, zikir meclislerinde manevi ve güçlü bir motivasyon ile bir araya gelmelerini ifsad ederek onları karşısına alıp izleme ile başlayan sürecin yavaş yavaş onların maddi ve manevi dertlerini gidermek vaadiyle şehvetine kurban etmeye evrilme gerçeğine dikkat çekilir. Ahmet Yesevi'nin o gün için ifade ettiğini fâsık rehberlerin, günümüzde yaşanan menfi tecrübeleri akla getirerek problemin şeriat ve sünnet bilgisi ve ahlakının her şeyin başı olduğunu ihbar etmiş olması fitri ve dini evrensel bir hakikati teyit etmenin ötesinde bir öneme haizdir. Yaşamış olduğu dönemde bir takım heterodoks mistik telakkilerin mevcudiyeti Ahmet Yesevi'nin dizelerinde mâkes bulmuştur. Ahir zaman sahte şeyhleri olarak tarif ettiği dönemin sahtekarlarının özelliklerinin sonraki

³⁹ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁴⁰ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁴¹ *A'râf*, 7/179.

⁴² *Divan-ı Hikmet*, s. 421.

dönemlerde farklı isimler altında zuhur etmeleri onun insan nefsinin değişmez sapmalarının yenilenen ihbarı mahiyetinde günümüze ışık tutmaktadır.

Ahmet Yesevi'nin ifadelerinde sahte şeyhlerin fâsıklık ve zındıklık ifa etmelerini iman ve İslam'dan habersiz olmalarına bağlar. Yani şeriat bilgisinden gafil olan cahil sahte şeyhlerin sapıklık ve dalaletlerinin kendileri için hem dünya hem de ahrette yüz karası olacağı söylenir. Hâya ve edep duygusunu yitirerek dünya hayatında alçalmayı tadan böyle riyâkârların bu duruma düşmelerinin nedenini Ahmet Yesevi, onların İslam ve iman'dan ayrılıp dalaleti, Allah'ın emir ve kanunlarının önüne geçirmelerine bağlar. Zira Kur'ân-ı Kerim'de "Gördün mü hevâsını ilah edineni? Onun üzerine sen mi vekil olacaksın?"⁴³ âyeti, nefsinin güdümünde olanlar için Allah'ı zikretmek için icra edilen ibadetleri behimi arzuların tatmini gibi kötü birer vesileye tebdil edebilme ahmaklığına dönüştürmektedir. Ayette bildirildiği üzere böylelerini vekil edinmenin mümkün olmadığını tevil edencesine Ahmet Yesevi, nefsinin kölesi, aklını ve ahlakını aşağılık bir derekeye indirenlerin, hata ve ayıplarını söylendiğinde öfkeli şekilde verip, marazlar ortaya serip yanı sıra ısrar edeceklerini söyler.⁴⁴ Şeriat, tarikat, hâkikât ilimlerini kâmil derecede teorikten pratiğe tecrübe etmesi beklenen şeyhin⁴⁵ sahte olanlarının en başta şeriat cehâletleri onları hevâyâ tabiyetin bir sonucu kötü ahlâk sahibi olmaya götürür.⁴⁶

Akıl, duyu ve ahlâkı körelmişlerin bile kendilerince bir takım mâzeretlere sığınarak sapanları halini anlatan bir diğer âyet Ahmet Yesevi'nin sembolik anlatımının ne derece yerinde olduğunu deliline işaret eder; "Gördün mü hevâsını ilah edinip Allah'ın bir ilim üzerinde saptırdığı ve kulağı ve kalbi üzerine mühür koyup görme gücünün üzerine de perde çektiği kimseyi? Artık, Allah'tan sonra onu kim hürriyete erdirir? Düşünüp hatırlamaz mısınız?"⁴⁷ Dolayısıyla Ahmet Yesevi'nin şeriat bilgisinden gafil olup şeyhlik iddiasında bulunan kişilerin iman ve İslam yerine nefsin tahkim edilmesinin yol açtığı tehlike ve götüreceği sonucu ifade etmiş olmuş ilk nazarda biraz ağır gibi görünse de itikat ve ibadetlerin tevhid akidesinden farklı sâiklere hamledilebileceğini göstermektedir.

Ahmet Yesevi, uzun bir hikmetinde sûfilik iddiasında bulunup şeriat, tarikat, mârifet ve muhâbbete muhalif işler icra edenleri detaylı bir şekilde anlatır ve her bir dördlüğün sonunda "Sufi-nakş oldun veli, asla Müslüman olmadın." ifadesiyle şeriatsız tasavvuf ile İslam arasını ayırır. Oldukça uzun olan hikmetlerden birkaç kesite yer vererek bu düşünceyi örneklendirebiliriz;

Ey gönül işledin günah asla pişman olmadın,
Sûfiyim deyip laf edip yarın talibi olmadın.
Yazık ömrün geçti bir an giryan olmadın,
Sûfi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.

Sûfilik öyle midir daima işin gaflet ile
Tesbih tanesi elinde dillerin gybet ile

⁴³ *Furkan*, 25/43.

⁴⁴ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁴⁵ *Kâşânî, Mu'cem*, s. 172.

⁴⁶ Bkz. *Gümüşhânevî, Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ, el-Mizyedî*, s. 33

⁴⁷ *Câsiye*, 45/23.

“Cilpec sillesi” vurursun kötü nefis izzet ile
Sûfi-nakş oldun veli asla müslüman olmadın.

Sûfi olsan saf ol ki suç ve isyan olmasın,
İbadet-takva eyleyip gönlün perişan olmasın,
Can ve gönülde ağla ki mahşerde yalan olmasın,
Sûfi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.

...Ey sûfi ibadet eylersin hepsi kibir ve riya,
Can ve gönül dünyaya mağrur dillerinde ah-vah,
Can verirken olacağın iman nurundan ayrı,
Sûfi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.⁴⁸

Şeyhin, tarikat yolunda mâhir olması için şeriat bilgisinde derinleşip menziller alması gerekir.⁴⁹ Şeriat bilgisi ile yukarıda değilmiş olan zikrin ifsâd vesilesi değil, haddini ve gayesini öğrenilen nefis kurban edilerek hal ilmine vukûfiyetin nasıl derinleştirileceğini anlatılır.

Zâhir ilmîni okuyarak, hal ilmine ulaşarak,
Yokluk içine batarak varlıklardan alınız.

Yırtıp şefkat perdesini, dileyip cemâl vadesini,
Açıp gönül gözünü müşâhede eyleyiniz.
Hu bıçkısını alarak, nefis başına salarak,
Gece gündüz talipler, canı kurban eyleyiniz.⁵⁰

Şeriat ilmîni ikmâl edip tarikatta kâmil mürşidi rehber kılıp hâkikatte candan ve tenden geçmemeyi gaflet olarak telakki eden Ahmet Yesevi,⁵¹ böylelerinin olgunlaşmadan şeyhlik iddiasında bulunmalarını gerektiğini hatırlatır.⁵² Seyr-i sülûkunu tamamlamadan şeyhlik yapanların dünya tamahları yüzünden vaazlarının, yalan; hallerinin, riya olacağını uyarayan Ahmet Yesevi ilim, amel ve hâlin doğru terkinin nasıl gerçekleştireceğini vaaz eder, şöyle ki;

Münker Nekir Rabbin kim ?” diye sorunca,
Zâhir ilmînden bir noktası kâr eylemeyince,
Vah yazık amelsizler nasıl yapacak,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

⁴⁸ *Divan-ı Hikmet*, s. 240-241.

⁴⁹ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁵⁰ *Divan-ı Hikmet*, s. 200.

⁵¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 275.

⁵² *Divan-ı Hikmet*, s. 249.

Allah diyen şeker ve bal hazırladı,
Ahirette Allah ile sevda eyledi.
Amel işleyen gerçek âlimi bilge kıldı,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Kalbin kandil, halin fitil, yağı gözyaşım,
Ne kadar söylesem nâsib almaz taş gönülün,
Yol üstünde toprak olsun aziz başın,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.⁵³

Şeriat ilmini öğrenip âmel eden gerçek âlim riyâzet ve zikir ile namaz, oruç, tehlil ve tesbihin gayesini anlayabileceğini düşünülür. Devamında ibadet ve dualar ile gözyaşını artacağını söyleyen Ahmet Yesevi, ancak bu şekilde yalan dava, kibir ve riyadan arınmanın gerçekleşeceğini belirtir.⁵⁴

Dünya Sevgisine Düşkün Ahir Zaman Şeyhleri

İlmin, mârifet ve muhabbetin ilk basamağı olduğuna vurgular yapan Ahmet Yesevi, sâlih âmelin benliği yok etmede önemli etkisinin yanında dünya sevgisini de izâle edeceğini söyler.⁵⁵ İlimsiz şeyhlik davasının mümkün olamayacağını, karanlıkta اساسız yürümenin tehlikelerine benzetilir.⁵⁶ Zifiri karanlıkta çukur içerisine düşme tehlikesine karşı ilim ve hâl sahibi mürşid-i kâmil, elini uzatsa, etek verse tâlip dünya tamahından kurtulur.⁵⁷ Dolayısıyla mürşid-i kâmil, şeriat-hâkikât aydınlanma sürecinde olduğu gibi bunların açılımının izhâr edildiği şehâdet âleminin de gerçekliğinin doğru şekilde anlaşılması için büyük bir fırsattır. Gerçek şeyhin özelliklerini anlattığı bir başka hikmetlerin Ahmet Yesevi, onun dünya malını sevmeyeceğini başta belirtir ve tâliplerinin gönlünden dünya tamahını gidereceğini belirtir;

Gerçek şeyh olsa, dünya malını sevmez, bilin,
Vücudu girse, cehennem içre yanmaz, bilin,
"Allah" deyip geceleri uyumaz, bilin,
Yüzünü görsen, dolunay gibi olur imiş.

Elini tutsan dünya değeri gönülde gider,
Halkasında ben-benlik cümle gider,
Nazar eylese, iki âlem işin biter,
Öyle mürşid la-mekânda yürür imiş.⁵⁸

⁵³ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁵⁴ *Divan-ı Hikmet*, s. 289.

⁵⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 179.

⁵⁶ *Divan-ı Hikmet*, s. 331.

⁵⁷ *Divan-ı Hikmet*, s. 354.

⁵⁸ *Divan-ı Hikmet*, s. 290.

Akıllı kişi için kabristanın ibret verici, ölmeden önce ölünüz hâdis-i şerifinin tecessümü olduğu anımsatarak Tevbe sûresi'nde bildirildiği üzere "az gülsünler, çok ağlasınlar" âyetini de zikrederek yaşama salık verilir.⁵⁹ Dünya hayatının mahiyeti hakkında bildirilen "Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir... Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir."⁶⁰ âyete rağmen sahte şeyh, tâliplere dünyaya karşı dikkatli olması gerektiği vaaz eder ama kendisi dünyayı ister, milletin malı toplamak için her an fırsat kollar.⁶¹ Ahir zamanın sahte şeyhlerinin işleri riya olduğunu için tanıkları da ettiği riyâlî amelleri olacaktır ki, sebebi dünyalık heveslerdir.⁶² "Dünya sevgisi her çeşit hatalı işin başıdır."⁶³ hadisine muhalif ilim öğrenip amel eden zamane şeyhlerini Allah'ın rızasını değil de kulların elindekileri dilendiğini okuruz.⁶⁴ Hatta öyleleri Allah'a nezredilmiş adaklara göz dikerek her gelenin eline avunca bakar.⁶⁵

Nefis terbiyesinin başında yer alan riyâzet eğitim ile kazanılması beklenen zühtün yerine dünyalığa meyil şeyhlik iddiasında bulunan kişinin câhil olduğu kadar imanından şüphe edildiği görülür. Dünyaya düşkünlüğün mal, mülk gibi nefse kıymeti büyük nimetler dışında mâlâyani işlerle vakit geçirmek dahi imân zâfiyeti olarak telakki edilmiştir. Bu manada kalbin dünyevi her türlü şeyden arındırılması, bunun içinde mürşid-i kâmilin eteğinin gibinde bulunmak gerekmektedir.⁶⁶ Ahmet Yesevi, aynı manaya işaret etmiş ve mürşid-i kâmilin dünyanın değerini öğretmekle kalmaz muhâbbetullah içinde iki âleminde değersizleşeceğini ifade etmiştir.⁶⁷

Ahmet Yesevi, ilmîni, hâle dönüştürüp aşk azığı etmeyen sahte şeyhler, hoca ve mollaların âyet ve hâdisleri araçsallaştırarak sultanlara yanaşıp dünyalık elde etmeyi gâye edindiklerini yineler.⁶⁸

Şeyhliğin kolay elde edilir bir makam olmadığını, takip edilen menzilin oldukça nazik olduğunu anlattıktan sonra Ahmet Yesevi, ilimsizlerin yolculuk esnasında kaybolup şeytanın oyuncuğu olabileceğini söyler, çünkü lanetli şeytan dünyevi ve nefsânî arzular ile saptırır, gözden düşürür. O nedenle nefse ve dünyaya karşı mukavemetle durabilmek için ilim elzem olup, konuşmasa dahi menzile doğru hızla yol kat edebilecektir.⁶⁹ İlim sahibi olup bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altında nefsinin ve dünya heveslerinin kontrolünü sağlama iradesini geliştirmeyenlerin tarikat yolunu bilemeyeceği için onlardan olabildiğince uzak durmak gerekir.⁷⁰ Eğer böylelerine aldanan tâlip bekleyiş içerisinde olur ise muradına eremez zira dünyalık düşkünü ahir zaman sahtekâr şeyhleri, kendilerinden başkasını görmez, değer vermez;

Ahir zaman şeyhlerinin işi hep riyâ,

⁵⁹ *Divan-ı Hikmet*, s. 82.

⁶⁰ *Ankebut*, 29/64.

⁶¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 346.

⁶² *Divan-ı Hikmet*, s. 418.

⁶³ *Ebû Dâvud, Edep* 125

⁶⁴ *Divan-ı Hikmet*, s. 421.

⁶⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 241.

⁶⁶ İmam Rabbani, *Mektubat*, s. 79.

⁶⁷ *Divan-ı Hikmet*, s. 290.

⁶⁸ *Divan-ı Hikmet*, s. 418.

⁶⁹ *Divan-ı Hikmet*, s. 330.

⁷⁰ *Divan-ı Hikmet*, s. 174.

Mahşer günü riyaları olacak tanık,
Şeyhim diye bunca riya, bunca hevâ,
Allah için zerre sevap ettiği yok.

“İşanım” diye türlü yemek derip yerler,
Dünya malın alıp varsa, sevinip alırlar,
İyileri göze iliştirmez, ben-ben derler,
Vallah-billah, ben-benlikten geçtiği yok.⁷¹

Tasavvuf yolunun başlangıcının tarihsel ve bireysel tecrübe anlamında da zühd olmasını nedeniyle yapılan hizmetin karşılığında herhangi bir dünyevi nimet beklentisi içerisinde olmak işin doğasına aykırıdır. Tasavvuf yoluna giren herkesin kendi el emeği ile geçinip bir sanat öğrenmesi sünnet mücibince titizlikle vurgulanmıştır. Kaldı ki, peygamber varisi olmak gibi mühim bir mesuliyetin altında tâliplere dünya-ahiret azığı olacak eğitimi verenlerin ecrinin karşılığını Allah verecektir. Peygamber örneğinde İslam'ın mânevi ve öz yaşantısını hedef edinip, öğreten şeyhler “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.”⁷² Tamahının dünya olduğu böyle sahtekârların tasavvufu ve ehil olanları istismar etmekten başka yapabileceği meziyeti de olmadığını belirten Ahmet Yesevi, kendisine faydası olmayan tembel ama tamahkârların kazanıp başkalarına infak etme, manevi gıda sunma imkânları olmadığı söyler; “Sûfi olmayıp neylesin evde yapacak işi yok,

Sûfilik iddiası eder halka vermeğe aşî yok.”⁷³

Dünya düşkününü sahte şeyhlerin aksine mürşid-i kâmil bırakın müridlerinden bir şey talep etmeyi, onlara yük olmayı onlara şefkat, merhamet ve lütufkâr davranır.⁷⁴

Tasavvuf yolunun başı olan zühd ve riyâzeti idrak edememiş, mide ve dünyalık şehveti için riyâyı usul edinmiş sahte şeyhlerin toplumsal yaşam içerisinde kendinden gayrısını makbul görmüyor olmaması, nefsinin kibrine delalet etmektedir. Hâlbuki tarikat yolunda ikmal edebilmek için evvela dünya sevgisini gönülden çıkarmak sonra da dünyevi şehvetlerin kaynağı olan nefs-i emmareyi öldürmek gerekmektedir. Ahmet Yesevi tarikat adabı ve nefis terbiyesini doğru tatbik etmenin insanı hâkikat ve muhabbete doğru seyir ettirdiği sürecin birbirini takip ettiklerini anlatmak için şöyle söyler;

Marifetin minberine binmeyince,
Şeriâtın işlerini bilse olmaz,
Şeriâtın işlerini tamam eylemeyince,
Tarikâtın meydanına girse olmaz.

⁷¹ *Divan-ı Hikmet*, s. 418.

⁷² *Şuârâ*, 26/109. Aynı muhtevayı bildiren ilgili sürenin 127, 145, 164, 180 âyetlerine bakınız.

⁷³ *Divan-ı Hikmet*, s. 241.

⁷⁴ *Gümüşhânevî, Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ*, s. 33.

Tarikâta türlü adabı bilmeyince,
Nefsi ile muharebe kılmayınca,
Aşk yoluna özünü layık etmeyince,
Hâkikâtın sırlarını bilse olmaz.

Şeriâta maksat odur yola girmek,
Tarikatta maksat odur nefisten geçmek,
Hâkikâta aziz canı feda eylemek,
Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz.⁷⁵

Ahmet Yesevi tasavvuf yolunun asıl maksadının muhabbetullah olduğunu işaret ettiği için dünyanın gelip geçiciliğine zâhidâne bir şekilde mukabele etmiştir. Hâkiki dervişlerin terk-i dünyayı içselleştirmek için taş üstünde yatıp türlü belâlara sabredip Hakk vuslatına tâlip olduklarını görürüz.⁷⁶ Ahmet Yesevi, sûfinin dünyalık ilişki şeklinin Hz. Peygamber'in zühdü örneğinde değerlendirir, ona göre imanın kemâl bulup muhabbet derecesine yükselmesinde mal, mülk, ocak ve diğer bütün dünyevi arzulardan sıyrılmak gerektir. Aksi dünya sevgisini kalpten atmayanın sûfilik iddiasında bulunamayacağını söylemekle kalmayıp böylelerinin insanlığını sorgular.

Ey sûfi kıldın muhabbet davasını divane ol,
Mal ve mülk ev barktan geç ve ilgisiz ol,
Kim Allah diye söylese bin dönüp pervanesi ol,
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.

Ey sufi aşk davasını eyle herşeyden bizar ol,
Uykuyu eyleyip Haram geceleri kalkıp uyanık ol,
Derdi yok dertsizi görsen kaç ve uzak ol,
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.

Ey Ahmed sen sûfi olsan sûfilik kolay değil,
Hakk Resûlu sûfi olup dünya malını sevmiş değil,
Dünyayı seven kişi şüphesiz bilin insan değil,
Sufi-nakş oldun veli, asla müslüman olmadın.⁷⁷

Hikmetin son dizelerinde dünya sevgisine sahip kişilerin insanlığına dair eleştiri getirilmesi ilk bakış ilgi ve üslup açısından Ahmet Yesevi gibi tasavvufi hissiyata sahip bir sûfi tarafından zikredilmesi garip karşılanabilir. Tasavvuf yolunun hâkikâti işaret etme mesuliyeti ile kimi zaman dikkati celbetmek için ve mesajı daha travmatik şekilde sunmak için böyle üslubu kullandığı görülür. Ahmet Yesevi'nin dünya sevgisi ve insani değerler arasındaki ilişkiye dair sarf ettiği bu söz

⁷⁵ *Divan-ı Hikmet*, s. 249.

⁷⁶ *Divan-ı Hikmet*, s. 316.

⁷⁷ *Divan-ı Hikmet*, s. 242-243.

günümüzde her alanda kendinden söz ettiren kapitalizm, rekabet, pöpülizm, reklam, prestij, tüketim çılgınlığı gibi akla ziyan, insan doğasına muhalif uygulamalar eşliğinden modern insanın benliği, kimlik ve aidiyet algısını menfi yönde değiştirdiğine dair veriler ışığında değerlendirildiğine oldukça makul özlü bir ifade olarak görülebilir. Dünya sevgisinin günümüzde sonu gelmeyen ajanları vasıtasıyla insan akli ve gönlü arasındaki makasın açılmasına dair güncel psikolojik ve sosyolojik araştırmalar Ahmet Yesevi'nin sözünün mecazın ötesinde bir gerçekliğe atıf yaptığını söylemek mümkündür.⁷⁸

Ahmet Yesevi'nin, tasavvufu dünyalık sevgisi için araçsallaştırılanın vasıflarını izah ettiği gibi Mevlânâ da sahte şeyhin ayırt edilmesi için maddi bir karşılık bekleme duygusuna atıfta bulunur. Yukarıda değinilen âyetleri iktibas ederek yapılan hizmetin mânevi karşılığının ehil olan için tatmin edici olduğunu söyler; "Biz kimseden tedavi ücreti almayız, emek karşılığı bir şey istemeyiz. Bizim ücretimiz Hakk'tan gelir; bu da bize yeter."⁷⁹ Seyr-i sülûk sürecinde şeyh-mürîd ilişkisinin zannedildiğinin aksine kesin itaate, karşı konulmaz bir teslimiyete doğru değil de aksine müridin geliştirdiği ruhsal tekâmülü arttıkça rehberin azaldığı, buna karşılık mürid'in maddi ve mânevin özgürlüğüne gerçekleştirmesi hedeflenir.⁸⁰ Mürşid-i kâmil fâni ömürde kendisinden sonrakilere karşılıksız nakletmesi elzem olan görevi ki, gerçekte tevhidin ikmâl edilmesi gayreti olan sürecin dünyalık için heder edilmesini riya olmanın ötesinde bir müşküle kapı aralamaktadır. Geçmiş günümüze süregelen ve son dönemlerde biraz daha artan tasavvufa karşı eleştirilerin temelinde yatan sebeplerin başında gelen problem budur.

Sonuç

Ahmet Yesevi 11. asırda yaşamış olmakla birlikte Türk inanç ve medeniyet algısında tesirleri günümüze kadar süren mühim bir şahsiyettir. Hikmetleri ile açtığı Türk tasavvuf yolu, birçok manevi yoruma kaynaklık etmiştir. Türklerin İslamlaşması sürecinde sunduğu katkı uzun yıllar geniş bir coğrafyada tasavvufi geleneğin de doğru anlaşılıp yaşanmasına vesile olmuştur. Onun hikmetleri, Orta Asya, Horasan, Kafkasya, Anadolu ve Balkanlar'a uzanan topraklarda irfâna dönüşüp insanlığını istifadesine sunulmuştur. Anadolu tasavvufunun gelişmesinde öncül şahsiyetlerden birisi olan Ahmet Yesevi dini ilimleri küçük yaşta farklı şahsiyetlerden aldığı eğitimle ikmâl ettirmiştir. Babasından aldığı ilk tasavvufi eğitimi onun vefatından sonrada devam ettiren Ahmet Yesevi şeriât-tarikat uyumunun ahenkli ideal bileşkesinin bizâtihi hayatında oluşturmuştur. Onun bu özelliği ile İslam'ı henüz tanıyan Türklerin din algısı üzerinde oldukça müspet bir tesiri olmuştur. Mânevi işaret ile döndüğü Yesi'de çevresinde büyük bir hitap kitlesi oluşan sevilen ve sayılan Ahmet Yesevi, çevresine şeriât ve târikât'ın hâkikât'e evrilmesinin hikmetlerini serd etmiştir.

⁷⁸ Dünya sevgisini körükleyen tüketim nesnelere insanların duygu, düşünce, inanç, benlik, öz kıymet algısı üzerinde oluşturduğu kısa süreli, pragmatik ama tatminden uzak anlık hazlar ve prestij kazanım hislerinin insanın bütünlüğü ve uhrevi dünyasına ne derece zarar verdiği dair açıklamalar için bkz. Musa Kaval, "Tüketim Kültürü ve Tasavvufi Zühd Geleneği", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2019 7(1) 151-166

⁷⁹ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-VI, İstanbul 2002, III, s. 211.

⁸⁰ Bkz. Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2001, 53-55.

Türklerin İslamlaşma sürecinde tasavvuf ile tanışmalarında Ahmet Yesevi ile tanışmış olması, onun hikmetlerinin muhtevasından istifa etmeleri geniş bir havzada zamanları aşan ruhsal bir motivasyona dönüşmüştür. Yeni bir medeniyet anlayışının fikir ve gönül altyapısını oluşturan Ahmet Yesevi ve talebeleri bugün oldukça geniş bir coğrafyada her açıdan çeşitliliğin ahenge evrilmesinde büyük katkıları olmuştur. Muhabbetin yeryüzünde hâkim kılınması için göksel bağın sağlam kurulmasına işaret eden Ahmet Yesevi, evvela şeriatın doğru anlaşılıp tatbik edilmesine dikkat çeker. Bu düşüncesini de hikmetlerinde ele aldığı dönemsel gerçek müşkülleri Kur'ân ve sünnet ışında aydınlatmak ister. Onun bu vurgusu İslam'ı ilk öğrenenler için doğal karşılanacak bir durum olmanın ötesinde Türk inanç ve kültür unsurlarına oldukça uygun düşen ve gelecekte önemli bir yorum olarak yer edinecek olan tasavvufun doğru anlaşılması açısından da mühimdir. Mânevi işaretle geldiği topraklarda şeriat-tarikat vurgusunun dâima makbul ve mâkul ölçülerde olması için açıklamalarda bulunuyor olması Ahmet Yesevi'nin misyonunu günümüzde bile karşılık bulduğunu gösterir. Zira zaman zaman Türk tarihinde yaşanan tasavvufi bir takım menfi olayların toplumsal ve yönetsel ciddi marazlara dönüşmesine sebep olan temel problemleri işaret edilmiştir. Dolayısıyla Ahmet Yesevi'nin, doğru İslam itikâdı ve âmelini güzel ahlak ile buluşturma gayreti olan tasavvufu anlatıyor olması birçok sûfinin de dikkat çektiği muhtemel sorunları bugüne ihbar edilmesi olarak algılanabilir.

Hikmetlerinde İslam ve tasavvufun ne olduğu, nasıl yaşanacağını anlatan Ahmet Yesevi, bu güzel yolu her devirde istismar edenleri özellikleriyle birlikte tarif eder. Böyle sahtekarlıkların rıyanın ötesinde iman problemleri olduğunu açıkça ifade eder. Şeriat câhili olan sahte şeyhlerin bid'at ehli olmakla beraber fâsık ve zındıklık ettiklerini anlatır. Henüz yolun temel esaslarını idrak edememiş böylelerine kanılmaması ve tarikât adabının ihlal edilmemesi gerektiğini söyler. Şeiât bilgisi ve târikat adabı edinmekten yüksünen böyle sahtekârların dünya tamahı söz konusu olunca bilgili ve gayretli oldukları görülür. Ahmet Yesevi zühd temeline dayanan tasavvufun böyle sahtekârlardan arındırılması için onların dünya sevgileri ve onu tatmin etmek düştükleri hâle dikkat edilmesi ve kıymet böyle istismarcılardan mümkün merteye uzak durulmasını tavsiye eder.

Kaynakça

- Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı, Merkez Repro Basım, Ankara 2016.
- Bağdâdî, Muhammed b. Süleyman, *el-Hadîkatü'n-nediyye fi âdâbi't-tarikati'n- Nakşbendiyye ve'l-behçeti'l Hâlidîyye*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Mısır 1310.
- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, I-VI, İstanbul 2002.
- Demirci, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2001.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddin, *Câmiu'l-usul fi'l-evliyâ*, Dâru'l Kütibi'lİlmiyye, Beyrut 2010.
- Hamîdullah, Muhammed *İslama Giriş*, çev: Kemal Kuşçu, Ankara 1965.
- Hucvîrî, Ali b. Osman Cullâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982.
- İmâm-ı Rabbani, Ahmed-i Fârûki Serhendî, *Mektûbât*, ter. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul 2017.
- Kaval, Musa "Tüketim Kültürü ve Tasavvufi Zühd Geleneği", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2019 7(1) 151-166.
- Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf [Ta'arruf]*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1979.
- Kuşeyri, Abdulkerim b. Havâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, haz., Süleyman Uludağ, İstanbul 1981.

Necmeddin-i Daye, *Mirşadü'l-İbâd*, nşr. Hüseyin Hüseyini en-Ni'metullahi, 1312.

Serrac, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, Thk. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulbâkî Surûr, Kahire 1960.

Sühreverdî, Ömer b. Muhammed, *Avârifü'l-Maârif*, ter.: Hasan Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul 1990.

Şa'rani, *el-Envarü'l-kudsiyye*, Beyrut 1966.